

ZIGMAS KAIRAITIS

Vilniaus pedagoginis universitetas

GLOKALIZACIJOS PROCESAS IR GEOINFORMACINIS PASAULĖVAIZDIS

The Glocalization Process and the Geoinformatic View of the World

SUMMARY

World outlook and world view are the main categories of pedagogy. They describe the spiritual and cognitive world of a human being at the idea level. They are a tool of world cognition and conception, but also a tool of governing and looking after the environment. Depending upon the concept of the world we want to develop, we will influence the formation of a human's world outlook and other spiritual orientations. Geoinformation technologies restructure knowledge and, accordingly, change the world concept. Today, the world is a geoversum connecting biogenic, sociogenic and culturogenic information. Global-local segments of dichotomy merge in the course of the glocalization process (R. Robertson). Virtually, it then makes corrections in the subject matter, as all political, economic, ecological, socio-cultural and spiritual issues must be interpreted in a global and local context. Globalization is being replaced by the anti-globalization idea. One of the reasons for this process is the information flow. With their help we can theoretically and mentally localize spiritual and cognitive values. Knowledge unification and levelling are being replaced by stochastic and discreet cognition methodologies. The dialogue becomes the main method of didactic communication, and is based on hermeneutics and interpretation theory.

ĮVADAS

Daiktiškasis pasaulis įprasminamas idėjų pasauliu. Filosofai nuolat ieško atsakymo, pagrindžiančio šių žmogaus būties sandų sąsają. Tai ypač aktualu švie-

timui, kadangi šiandien ugdymo tikslus vis dažniau apibrėžia ne galutinės žinios, bet dvasinės ir pažintinės vertybės, išreikštos suvokimais, supratimais ir pa-

RAKTAŽODŽIAI: pasaulėvaizdis, pasaulėžiūra, glocalizacijos procesas, geoinformacinės technologijos.

KEY WORDS: world outlook, worldview, glocalization process, geoinformation technologies.

jautimais. Vis labiau skleidžiasi hermeneutiniai ugdymo turinio ir proceso vertinimo metodai. Todėl, aprašant ugdymą kaip pasaulio pažinimo ir suvokimo procesą, svarbu taikyti ir adekvačias kategorijas. Kognityviniuose moksluose tokios kategorijos yra *pasaulėžiūra* ir *pasaulėvaizdis*. Sovietiniais laikais jos buvo perdėm ideologizuotos ir politizuotos, o tai iškreipė jų tikrąją prasmę ir ugdomąją bei pažintinę funkciją. Per pastarąjį Nepriklausomybės laikotarpį iš pradžių jas iš viso nutylėjome, dabar pasaulėžiūros ir pasaulėvaizdžio idėjos grįžta į mūsų dis-

kursą naujame kontekste ir yra iš naujo interpretuojamos.

Šiuo straipsniu siekiama pažvelgti į *pasaulėvaizdžio* edukacinį konceptą (*didaktologemą*) pasaulyje vykstančių *globalizacijos* ir *lokalizacijos* procesų konvergencijos (*glokalizacijos*) kontekste. Formuluojami teiginiai grindžiami pažinimo, kaip kultūros ir geoinformacijos sklaidos, komparatyvinėmis išvalgomis. Nūdienos ugdymo turinys ir procesas siejamas su įgyjamu žinių, gaunamos informacijos interpretaciniais prasminiais klodais.

PASAULĖVAIZDIS KAIP ESINIJOS PROJEKCIJA

Pasaulėvaizdžio pagrindas – žinių konceptualizavimas, kurį lemia žmonijos kultūros raidos istorinis, geografinis kontekstas. Todėl galime kalbėti apie įvairiose epochose ir civilizacijose egzistavusių pasaulėvaizdžių ypatumus. Pagal tai redukuojama ir pasaulėvaizdžio sąvoka. Pavyzdžiui, išskiriama mitologinė *pasaulėjauta*, antikos *pasaulėžvalga*, viduramžių *pasaulėvoka*, naujųjų laikų *mokslinė pasaulėžiūra* (21). Pasaulio samprata plėtojosi linijine kryptimi, kopijuodama mokslo žinių raidą. Pastarųjų šimtmečių pasaulėvokoje centrinę vietą užėmė gamtamokslinis, fizikos mokslo idėjomis besiremiantis pasaulėvaizdis. Moderniojo pasaulėvaizdžio formavimasis Lietuvoje taip pat siejamas su fizikos mokslu (15). Tačiau XX a. gamtamokslinės, socialinės, humanitarinės, dvasinės minties raida, technikos laimėjimai skatina plėtoti naują pasaulio sampratą. Viena vertus, suvokiama, kad ne-

perspektyvu skaldyti pasaulio visetą remiantis mechaninio tolydumo ir priežastingumo principais; atsisakoma vienu ar kitu mokslų prioritetu aiškinant pasaulio sąrangą; grįžtama prie pasaulio universumo kaip pamatinės filosofijos kategorijos. Kita vertus, mokslas, pažinimas, supanti aplinka vis dažniau traktuojami kaip mastymo, kalbėjimo, bendravimo stilius ir diskursas. Atsisakoma pretenzijų sukurti bendrą mokslų metateoriją. Todėl atsirado daug specialiųjų mokslų filosofijų, atitinkamai, ir jų postuluojamų pasaulėvaizdžių (17). Materialusis makro ir mikro pasauliai konverguoja į nedaiktišką būtį, besiremiančią ženklais, prasmėmis ir kitokiomis abstrakcijomis. Kultūros tekstą galima laikyti pačiu abstrakčiausiu tikrovės modeliu ir kartu – konkrečios kultūros pasaulėvaizdžiu (14, p. 81). Šiuo atveju turime omeny bendrąjį, konceptualųjį, o ne kalbinį pasaulėvaizdį. Kal-

binis ir vadinamasis mokslinis (konceptualusis) pasaulėvaizdžiai gali nesutapti (8). Tačiau bet koku atveju pasaulėvaizdis išreiškia žmogaus santykį su aplinka, daiktais, kultūra. Šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis formuojama kompiuterių ir virtualios realybės sukurta vaizdo kultūra, sudaranti prielaidas rastis pasaulinei metacivilizacijai (2). Todėl ir šiandien galėtume toliau rutulioti M. Heideggerio mintį, jog pasaulis virsta vaizdu, o žmogus – subjektu (10, p. 150–151). Toliau Heideggeris nurodo, jog žmogaus pozicija esinijos (daiktų) atžvilgiu apibrėžiama kaip *pasaulėžiūra*. Pasaulėžiūra kaip pedagoginė kategorija išreiškiama ne per išmoktas vertybes ar idėjas žinių pavidalu, o per žmogaus kaip subjekto pasaulėžiūrinę struktūrą. „Pasaulis – ne daiktų sankaupa ar faktų rinkinys, kurį galėtume suvokti remdamiesi pažintinėmis schemomis, o tai, kame gyvename ir ką suprantame tiesiogiai iki bet kurios teorijos ar refleksijos“ (19, p. 40). Pasaulė-

žiūros formavimuisi turi įtakos vienoks ar kitoks pasaulio mentalinis suvokimas. Todėl svarbu atsižvelgti į mokslo ir technologijų laimėjimus, kurie lemia konkrečios epochos pasaulio sampratą. Vienas tokių veiksmų yra *informacija*, kuri iš naujo perstruktūrina pasaulį, formuluodama vis kitus geosisteminius jo suvokimo lygmenis.

Taigi pasaulėvaizdis, kažkada buvęs vien mokslinė ar filosofinė kategorija, dabar yra svarbus didaktinis imperatyvas. Per pasaulėvaizdį mes apibendriname įgytas žinias idėjų lygiu, o pastarosios yra tiesiogiai susijusios su žmogaus pasaulėžiūra. Be to, pasaulėvaizdis yra integruojančioji žinijos ašis, dedanti pagrindus bendrajai pasaulio sampratai. Todėl kiekvienas mokomasis dalykas turėtų būti didaktiškai aiškus jo postuluojamam pasaulėvaizdžio atžvilgiu. Tačiau tik viename Lietuvos mokyklos Bendrųjų programų projekto variante yra integruota programa, skirta ugdyti šiuolaikinės pasaulėvokos pagrindus (14).

HOMO INFORMATICUS VERSUS HOMO GLOBALICUS (?)

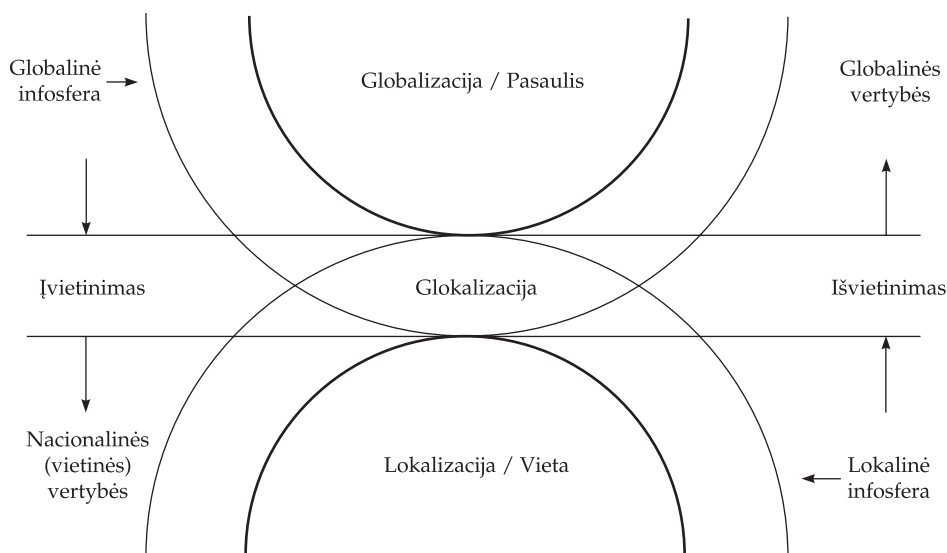
Pastarasis laikotarpis siejamas su sparčiu pasaulio globalizacijos procesu. Žiniasklaida, kultūros, filosofijos leidiniai akcentuoja šiuolaikinio pasaulio raidos kraštutinumus. Jie iš esmės yra geopolitinio, sociokultūrinio, technologinio pobūdžio. Z. Baumanas išryškina kapitalo kaupimo kraštutinumus pasaulyje, kurie tiesiogiai veikia žmonių gyvenimo kokybę. Pavyzdžiui, 22 proc. sukurto visuminio turto priklauso vadinamosioms „trečiojo pasaulio“ šalims, kuriose gyve-

na 80 proc. pasaulio žmonių; 358 „globalinių milijardierių“ turtas prilygsta 2,3 mlrd. (45 proc. pasaulio gyventojų) vargingiausių pajamoms (3, p. 4). Regioninių rinkų kataklizmai yra pagrindinis valstybių ir žmonių patiriamų netikėtumų bei neužtikrintumo šaltinis. Pasaulyje vienu metu vyksta integracija ir padalijimas, globalizacija ir teritorizacija. Šių procesų padarinys – valstybių ir jų piliečių suverenumą, veikimo galios ir laisvės perskirstymas pasauliniu mastu. Im-

pulsą šiems procesams davė įvairūs technologijos laimėjimai. Todėl vis dažniau keliama egzistencinio pobūdžio klausimai. Kokią civilizaciją kuriame: techninę, humanitarinę, politinę-ekonominę, mokslinę-medicininę? Abejojama arba visiškai netikima linijiniu istorijos raidos, „pažangos“, „galutinio tikslo“ modeliais. Vis labiau kritikuojamas liberalus pasaulėvaizdis, kuris skelbia, kad patobulintos technologijos susidoros su visomis problemomis. Tačiau jau dabar 80 proc. išradimų sudaro technologijos, skirtos ištaisyti „pažangos“ padarinius (13).

Taigi pasaulis virto įvairių savo prigimtimi ir tarpusavyje susipynusių sąveikų erdve. Beveik jau šimtmetis, kai žmogus kalba apie *cirkum* globalines sistemas pradedant nuo gamtinių (geosferos, biosferos), einant žmogaus (antroposferos) ir jo sukurtų aplinkų (technosferos) bei prasių (semiosferos) geoerdvės link. Dalis jų yra menamos, dirbtiniai konstruktai, kitos nelabai pasitvirtina (noosfera). Ši sąrašą papildė bene sunkiausiai nusakomo būvio (dažniausiai įvardijamo kaip virtualus) *geoinformacinė* sfera (infogeosfera). Anksčiau pasaulio kaip visumos samprata buvo grindžiama daugiausia gamtiniu (natūros) pradū, o dabar įvardijamos ir sociogeninės bei kultūrogeninės pasaulio vieningumą užtikrinančios sąlygos. Bene svarbiausia iš jų yra *informacija*. Tik dėl jos mes galime kalbėti apie pasaulio kaip *geoversumo* egzistavimą, tiksliau, apie šiandienį jo raidos etapą. *Gamta, kultūra, visuomenė* – milžiniškos pasaulio struktūros, kaupiančios, saugojančios ir perduodančios informacija.

Dar vienas klausimas, kurį kelia kultūrologai, civilizacijų ir globalinių problemų tyrėjai: ar pasaulio įvairovė juda universalizacijos ir vertybių niveliacijos kryptimi? Pozityvizmo klestėjimo laikais, pasaulio raidą apibūdinant kaip kryptingą linijinį procesą, į šį klausimą buvo linkstama atsakyti teigiamai. Šiandien suvokiama, jog toks aiškinimas yra paviršutiniškas. Pirmiausia pasaulio įvairovę legitimuoja postmoderno filosofija. Civilizacijų lyginamosiose studijose vis daugiau „atrandama“ *visuomenių* ir *kultūrų* ne geografine, o sociologine-civilizacine prasme (6). Pastebima aiški reiškinių ir faktų geosisteminė hierarchinė sąranga *globalaus-lokalaus* perspektyvoje. Pasaulis – tai „...turtingo konkretumo universumas, kitoks nei išdžiūvusių principų universumas...“ (7, p. 116). Kaip teigia A. Andrijauskas, „...pasaulinė civilizacija, tai skirtingų vietinių civilizacijų ir kultūrų vienovė“ (1, p. 143). Svarbiausia tokios pasaulio *vienovės-įvairovės* išlaikymo sąlyga yra informacija. M. P. Šaulauskas, apžvelgdamas informacinės visuomenės (*homo informaticus*) prietarus ir svajas, globalizaciją sieja ne su visuotiniu bendrabūvio struktūrų supanašėjimu, bet su didesne socialinio audinio įvairove (20, p. 40). Poklasikinis mokslas į savo tyrimų lauką įsileidžia nelinijinius, diskretinius, bifurkacinius ir stochastinius procesus ir reiškinius. Informacinės sistemos mažina aplinkos chaotiškumą, atitinkamai ir pasaulio entropiją. Taigi išnyksta *globalaus* ir *lokalaus* skirtys. Komunikacinės technologijos *į-vietina* ir *iš-vietina* konkrečių pasaulių, vyksta kultūros erdvių *deteritorizacija*

1 pav. Glokalizacijos procesas

ir *reteritorizacija*. Kitaip sakant, *hibridizacija* (23, p. 149–156). Kartu su R. Robertsonu galėtume sakyti, jog vyksta savotiškas informacijos ir kultūros erdvinės raiškos *glokalizacijos* procesas (1 pav.). Tiesa, jis priešinamas globalizacijai (16). Tačiau tai yra to paties proceso segmentai. Jam galima surasti analogiją ir su A. Šliogerio pateiktu *ontotopinės klepsidros struktūros* modelių–metafora. Kokie ten (*klepsidros kaklelyje*) vyksta procesai, formuojasi įtampos tarp *Niekio* ir *Esmo*, vaizdžiai galėjo aprašyti tik talen-

tingo filosofo vedžiojama plunksna (22, p. 207–208). Tik čia pateiktame glokalizacijos modelyje *globalus* ir *lokalus* pasauliai tiesiogiai nesikerta, o sąveikauja jų puoselejami vertybių klodai (apvalkalai).

Todėl galima teigti, jog tarp *homo informaticus* ir *homo globalicus* yra hierarchizuotos reversijos santykis. Kitaip sakant, nūdienos žmogaus kasdienybė, jo aplinka yra stipriai veikiama sudėtingo glokalizacijos proceso įvairialypės informacijos sąveikos.

NUO GEOINFORMACIJOS PRIE GEOSEMANTIKOS

Kaip jau buvo minėta, informacija ir šiuolaikinės komunikacijų technologijos sukuria naują pasaulio (Žemės) vaizdą, pavidalą – *geoinformacinį pasaulėvaizdį*. Prie to daug prisideda *geografinės informacinės sistemos* (GIS), – tai tikras vaizdų, ženklų ir garsų pasaulis. Tai, ką mes

linkę vadinti *pasauliu*, *pasaulio procesais*, yra tik *informacija* apie pasaulį (viena jo iš ženklinimo formų) ir jame besireiškančius įvykius. Vadinasi, interpretuojame ne *pasaulį*, o *informaciją* apie jį. Nelauktai iškilo nauja problema – kaip suprasti, aiškinti informaciją, kuri buvo

gauta ir sukurta visai kitose gamtinėse, sociokultūrinėse, politinėse ir ekonominėse erdvėse. Tarp įvairialypės informacijos ir jos vartotojo bevielėje erdvėje nusistovi *geosemantinis* santykis (4). Geoaplinką šiandien galima interpretuoti kaip postmodernų tikrovės diskursą, analogišką tam, kurio filosofiją humanistikoje nuodugnai aptarė V. Rubavičius (18). Mes vis labiau įtraukiami į prasių sferą (semiosferą), kurioje bendraujame ne su daiktais, o su formalizuotais ženklais. To padarinys – mus vis dažniau supa *tarsi–realybė*, *tarsi–kasdienybė* ir išdaiktintų daiktų pasaulis (5). „Kietąsias“ technologijas keičia „subtilios“, detalizuojančių interpretacijų technologijos. Formuojasi pasaulio būties fenomenas, išigali subjektiniai santykiai, besiremiantys dialogo kultūra ir sintetinė logika. Mokslo tiesos vėl siejamos su tikėjimu, o žinios išreiškiamos per globalines ir lokales pažinimo dimensijas. Sekant A. Sverdiolu, kuris (remdamasis Kantu ir Heideggeriu) nagrinėja grožio bei meno prigimties klausimus, matyti, kaip Žemė – pasaulis – iš fizinio pažinimo objekto virsta prasių interpretacijos erdve (19). Tarkim, atsiranda geoliteratūra, tarptautinis romanas ir pan. Globalistika vis dažniau suprantama kaip politinė, ekonominė, sociokultūrinė hermeneutika. Plečiasi ir *Žemės mokslų* samprata.

Tokiai pasaulio realybei reikia ne tik kitokios pažinimo metodologijos, bet ir naujos ugdymo *didaktologemos*, kurią reiktų suprasti kaip ugdymo proceso semantinį modelį (paradigmą). Priklausomai nuo to, kokį suteikiame jam turinį (kur regime ugdymo prasmę), atitinka-

mai plėtojamas ir ugdymo procesas. *Su gyvenimas* pasaulyje prašosi, jog ir ugdymo turinys būtų grindžiamas ne substancine, bet signifikacine (reprezentacine) ir santykių prasme. Semiotinė, struktūrinė, epistemologinė tokio požiūrio į pasaulį ir aplinką filosofija puikiai atskleista V. Gumauskaitės (9), Ž. Jackūno (11) bei A. Žukauskaitės (24) monografijose. Geoinformacinis pasaulėvaizdis yra daugelio dalykų ugdymo turinį ir procesą integruojanti ir hierarchizuojanti ašis *globalaus–lokalaus* polifonijos kontekste. Deja, ugdymo turinys, ypač kognityvinių (žinių) mokomųjų dalykų, dar nėra orientuotas į prasmės ir interpretacijos plotmę, o vis dar remiasi siauru reprodukcinų arba procedūrinių moksleivių sugebėjimų ugdymu. Prie to daug prisideda ir paplitusi egzaminų bei pasiekimų tikrinimo testais forma. Dar sunkiai priimama nuostata, kad ir gamtos reiškinius, objektus galima interpretuoti, savaip suprasti ir galų gale patirti. „Prasmė ir racionalumas (iracionalumas) yra neatsiejami vienas nuo kito. Neinterpretuotas pasaulis nėra žmogaus pasaulis – jame žmogus gyventi negalėtų“ (12, p. 30).

Taigi ugdymas šiandien turėtų būti siejamas su prasmės suvokimu, žinių interpretavimu ir nuolatinio pasaulio sampratos kitimu. Ugdymo pažintinę funkciją privalu grįsti ne referentiniu žinios – *tikrovė*, bet interpretaciniu žinios – *suvokimas* – *tikrovė* (*pasaulis*) santykiu, pasireiškiančiu per glaudžią pasaulėvaizdžio ir moksleivių ugdomos pasaulėžiūros sąveiką. Ko gero, atėjo laikas rasti Žemės mokslų didaktikai, integruojančiai pasaulio suvokimo ugdymo klausimus.

IŠVADOS

Straipsnio mintys buvo postuluojamos remiantis prielaida, jog informacinės visuomenės formavimasis per naujausias komunikacijų technologijas veikia žmogaus mentalinius procesus. Atitinkamai kinta pasaulio kaip vienio egzistavimo sąlygų samprata. Tai kelia naujus tikslus įvairių mokymo disciplinų didaktikai.

1. *Pasaulėvaizdis* – ne tik filosofijos, fundamentalieji mokslų, bet ir pedagogikos kategorija, išreiškianti patį bendriausią mokslo žinių apibendrinimo lygį ir glaudžiai susijusi su žmogaus pasaulėžiūros formavimu. Pasaulio samprata istoriškai kinta. Informacija, šiuolaikinės komunikacijos yra svarbus veiksnys, kuris Žemės fizinę erdvę paverčia virtualia ženklų aplinka. Todėl formuojasi nauja *geoinformacinio pasaulėvaizdžio pažinimo paradigma*, grindžiama sąveikos ir dialogo santykiais su aplinka bei jos transliuojamomis referencijomis.
2. *Informacinės technologijos* susaistė žmogų horizontaliais ir vertikaliais ryšiais su aplinka, pasauliu, įvairialypėmis vertybių sistemomis. Geografinės informacinės sistemos (GIS) suponuoja naujas pasaulio kaip *geo-*

versumo tapsmo ir funkcionavimo sąlygas. Naujausioji komunikacija integruoja ir valdo biogeninę, sociogeninę ir kultūrogeninę informaciją. Spartų globalizacijos procesą lydi antiglobalizacija. Išskyla tautų ir kultūrų identiteto aktualija. Ją sėkmingai spręsti gali padėti tos pačios informacinės technologijos, kuriomis materialinės ir dvasinės kultūros elementai gali būti išreikšti per *globalinę* ir *lokalinę* dimensijas. Vyksta *vardinamasis globalizacijos* procesas.

3. Informacinė–ženklinė žmogaus būtis ir buitį *į-rėminanti* geoaplinka kelia naujus tikslus švietimui apskritai ir edukacinėms technologijoms. Virtualioje ir realioje aplinkoje sklindanti informacija perduoda ne tik žinias, bet ir jų skleidžiamus prasmių (geosemantinius) kodus. Jie geba *informuoti* apie pažinų ir suvokiamą pasaulio vaizdą – geoinformacinį pasaulėvaizdį, *jį transformuoti ir formuoti*. Nūdienos ugdymo edukacinės technologijos turėtų atsisakyti linijinės (teikimo – gavimo) didaktikos, ją keisti nauja – visų ugdymo proceso veiksmų *sinergetinės sąveikos didaktologema*.

Literatūra ir nuorodos

1. A. Andrijauskas. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. – Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 2003.
2. A. Andrijauskas. Pasaulinės metacivilizacijos saulėteky, in *Liaudies kultūra*, 1997. Nr. 1, p. 4–9).
3. Z. Bauman. Kas po nacionalinės valstybės? Vert. V. Rubavičius, in *Kultūros barai*, 2001. Nr. 2, p. 2–6.
4. J. Brodeur, Y. Bédard. *Geosemantic Proximity, a Component of Spatial Data Interoperability*, in http://sirs.scg.ulaval.ca/Yvanbedard/article_nonprotege/304.pdf
5. V. Daujotytė. Kultūra tarpsta prasmų erdvėje, in *Kultūros barai*, 1997, Nr. 6, p. 10–13.
6. L. Donskis. Kuo skiriasi lyginamųjų civilizacinių studijų klasikai ir jų dabartinė banga? in *Baltos lankos*, 1995. Nr. 6, p. 18–61.

7. L. Dumont. Apie vertybę, in *Baltos lankos*, 1995, Nr. 6, p. 98–143.
8. A. Gudavičius. *Etnolingvistika*. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000.
9. V. Gumauskaitė. *Struktūralizmo apmatai. Sąvokos, metodas, filosofija*. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
10. M. Heidegeris. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1992.
11. Ž. Jackūnas. *Menas – prasmė – pažinimas*. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
12. Ž. Jackūnas, A. Plėšnys. Bendrosios mokslinės kultūros ugdymas, in *Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos*. – Vilnius: Leidybos centras, 1994.
13. Ch. Kucklick. Pirmyn! Tačiau kur link?, in *Šiaurės Atėnai*, 2000, Nr. 15 (505).
14. J. Lotman. *Kultūros semiotika. Straipsnių rinkinys*. – Vilnius: Baltos lankos, 2004.
15. K. Masiulis. *Moderniojo mokslinio pasaulėvaizdžio formavimasis Lietuvoje*. – Vilnius: Academia, 1992.
16. R. Robertson. Glocalization: Time-space and Homogeneity-Heterogeneity. M. Featherstone et al (ed), in *Global Modernities*. – London: Sage Press, 1995, p. 25–44.
17. J. Rouse. New Philosophies in North America – Twenty Years Later, in *Journal for General Philosophy of Science*, 1998, Nr. 29, p. 71–122.
18. V. Rubavičius. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. – Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2003.
19. A. Sverdiolas. *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės studijos – 2*. – Vilnius: Strofa, 2003.
20. M. Šaulauskas. Homo informaticus apžavas: du prietarai, trys svajos, in *Informacijos mokslai*. 2000, Nr. 13, p. 19–44.
21. K. Šerpetis. *Filosofiniai pasaulėžiūros pagrindai*. – Šiauliai: ŠPI, 1996.
22. A. Šliogeris. *Niekis ir esmas*. T. 1. – Vilnius: Apostrofa, 2005.
23. J. Tomlinson. *Globalizacija ir kultūra*. – Vilnius: Mintis, 2002.
24. A. Žukauskaitė. *Anapus signifikanto principo. Dekonstrukcija, psichoanalizė, ideologijos kritika*. – Vilnius: Aidai, 2001.